

OPONENTSKÝ POSUDEK DIZERTAČNÍ PRÁCE

Autor: Mgr. Martin Švantner

Název: Přesvědčivost a znaky: Sémiotika a rétorika jako komplementární disciplíny

Vedoucí práce: prof. PhDr. Miroslav Marcelli, PhD.

Oponent: Radim Šíp, PhD.

Předložená práce představuje v České republice poměrně neobvyklý počín, který má mnoho cílů a záměrů. Oponent zde vyjmenuje alespoň některé z nich: Práce je charakteristická snahou obhájit rétoriku před dialektikou, poukázat na skutečnost, že i „sofista“ či „rétor“ jsou figury zkonstruované ve starořecké kultuře, doložit, že tyto figury měly jak své materiálně historické dějiny, tak historii svých figurativních možností, doložit, že právě na těchto dějinně založených událostech je dodnes chápán rozdíl podstat mezi „metafyzikou“ a „nemetafyzickým relativismem“, že v posledních sto letech dochází k návratu ke kořenům rétoriky a k dešifrování dějin zmíněných figur, práce se snaží poukázat na skutečnost, že rétorika a sémiotika se začínají brát (popř. by se měly brát – hlavní autorův cíl) jako komplementární disciplíny, které jestliže podložíme pragmatistickým přístupem, utvářejí platformu, z níž můžeme plauzibilně čelit obviněním z relativismu, které přicházejí z klasických metafyzických pozic, práce dále poukazuje na skutečnost, že obhájcem a hlavním novodobým představitelem takového přístupu byl C. S. Peirce, avšak že Peirce měl i přes tento přístup svoje výrazné metafyzické východisko, které mu umožnilo nepropadnout relativismu nekonečné semiósis, že toto východisko (dynamické objekty) musel v době své „Kehre“ uznat i Eco, a na konci se (patrně) práce snaží vyjádřit, že i na nekonečné semiósis či „abstraktních strojích“ (Deleuze, Gaultari) něco přece jenom může být. Již z tohoto letmého výčtu je zřejmé, že se jedná o úkol, který překračuje možnosti jedné dizertační práce (dále DizP) a oponent předpokládá další pokračování a zpřesňování v následujících textech autora. S touto náročností rozvrhu DizP souvisí i několik negativních stránek, především skutečnost, že autor během její přípravy výrazně propadl tabakismu (s. 6). Některým z dalších nedostatků se budeme věnovat níže.

Předně je ale potřeba ocenit autorovu odvahu přijmout výzvu takto náročného projektu, výzvu studia desítek a stovek materiálů a především podstoupit práci na tak rozsáhlé koncipovaném díle. Oponenta zaujala základní linie argumentace, která se nebála historického ponoru až do 5. století před naším letopočtem, částečného ponoru do středověké metafyziky a

smělých analogií/dislogií, které autor našel odvahu vést: Gorgias – Nietzsche – Lyotard, Peirce – Saussure – Eco – Derrida, Peirce – Deleuze a Gauttari. DizP je inspirativní především proto, že se snaží zpřesnit a vyjasnit relace a myšlenky filozofů a sémiotiků, které jsou v našem milieu často zjednodušovány. Podstupuje tak implicitní souboj s ortodoxií českých dějin myšlení, české analytické filozofie i české tradiční fenomenologie. Samozřejmě taková práce se lépe obhazuje na Katedře sémiotiky FHS, než na katedrách filozofie.

Již v této fázi autor posudku předesílá, že na jeho konci DizP s radostí doporučí k obhajobě. Nicméně, se v následujících odstavcích bude věnovat především výtkám, které zde formuluje s přesvědčením, že by mohly autoru pomoci při přípravě na obhajobu práce a především k úpravě textu pro knižní vydání.

Obsahové nedostatky:

Na úplném konci si autor práce klade otázku: „...pokud je tomu tak na ‚teoretické rovině‘, proč se Sókratés neobhájil před sněmem a proč na Peirce vědecká komunita skoro zcela zapomněla?“ Jeho odpověď: „Možná právě proto je třeba porušovat neustále pravidla *mimésis*, která si stanovíme“ (213–214); se autoru posudku zdá až příliš hravá a ironická na to, aby jí autor DizP mohl zakončit svůj text, který si kladl tolik cílů a takového rozsahu. Zdá se, že odpověď mimo jiné vypovídá o jisté nejasnosti, která sem tam z celkové konstrukce textu prosvítá. Nejasnost spočívá v tom, jaký je vlastně vztah mezi (dynamicky se rozvíjející a evolující) skutečností a *semiósis*? Je výsledek/proces *semiósis* možné metaforicky připodobnit k „abstraktnímu stroji“? Nesnaží se autor na konci práce vyhnout tomu, co hájil v kapitole o Peircovi? Jak je to tedy vlastně s Peirceovými „dynamickými objekty“? Jsou něčím, (a) co nám skutečně vykazatelně ukotvuje *semiósis* v reálném dění, anebo (b) je to pouze figura násilně vypůjčená ze středověké metafyziky? Pokud (a), pak by měl autor práce věnovat větší prostor vysvětlení vztahu znaku k jeho objektům (dynamickému, bezprostřednímu, finálnímu) a lépe vysvětlit Peirceův hybridní platonismus (ideje jsou platónské i lockovské, jedná se o aristotelický platonismus středověku s prvky nominalismu – k tomu srov. Mayorga: *From Realism to Realicism...*). To je samozřejmě velice složitý úkol, protože sám Peirce tyto otázky ani v dopise lady Welbyové či Williamu Jamesovi, ani nikde jinde řádně nevysvětlil. Pokud (b), pak se nabízí otázka, zda zde nejde o jisté zakrývání nepříjemné skutečnosti. Jestliže se v době „mužů vědy“ přesuneme od „objektivního světa“ ke „znakům“ a *semiósis*, pak se – pokud zde neexistuje nějaký transcendentální ručitel pravdy – z dynamických objektů stává jen předpoklad příliš násilně převzatý z anticko-scholastické epistémy. (Např. Mounce čte Peirce ve své knize *The Two Pragmatism...* jako v podstatě

nábožensky založeného myslitele. Samozřejmě si ale takové čtení vyžaduje, abychom se podívali i do jiných než sémiotických/logických a epistemologických textů.) V DizP tak můžeme cítit velice zvláštní pnutí – na jedné straně se autor snaží odhodit poslední zbytky metafyzické zátěže, jež založila svými figurami „figura ‚Platón‘“, ale zároveň zůstat v bezpečí semiósis, která je ukotvena ve světě a světem. Jinak řečeno – skloubit Deleuzeho a Gauttariho „abstraktní stroj“ s Peirceovým „dynamickým objektem“. Jako by autor byl vázán dvěma vztahy: láskou k Deleuzeho „pragmatismu“ a úctou k příliš tradičnímu výkladu Peirce. To je však pozice, které lze jen těžko dostat.

Tím se ze svého hlediska oponent obrací k hlavnímu problému. Ten se týká třetí části výše uvedeného konglomerátu sémiotika-rétorika-pragmatismus. Přestože autor práce předkládá velice smělé a objevené teorie, v recepci pragmatismu zůstává jeho pojetí příliš evropské (neplatí zcela – Deely je Američan) a příliš reduktivní. Klade velký důraz na rozdíl mezi pragmatismem Jamese a Deweyho a pragmatismem (pragmaticismem) Peirce. Tento přístup je klasický, ovšem z pohledu oponenta v zásadě mylný. Deelyho pozice, které ve vztahu k pragmatismu autor DizP představuje, je založena na tradičním zkreslení a mylných přibězích (srov. pozn. 506, str. 145 a citace na s. 159). Mezi Peircem a Deweyem (i Jamesem s malými výhradami) jsou hluboké podobnosti a kontinuity. Zásadně se od Peirce nelišili v otázce metafyziky – James i Dewey měli svoji metafyziku, stejně experimentální a stejně dynamickou. Oba s Peircem sdíleli falibilismus (z figurace na s. 189 se zdá, že si to autor práce nemyslí). Možná jej nazývali různě, ale sdíleli. Co nesdíleli, byla Peircova triadická metafyzika, která podpírá jeho pojetí semiósis. Přesto se ohledem na sémantiku i rétoriku zabývali velmi intenzivně – Dewey relativně úspěšně (srov. jeho *Logic: The Theory of Inquiry* z roku 1938 a *Knowing and the Known* z roku 1949 – spoluautor A. Bentley). Bohužel až mnoho let po smrti Peirce, takže z Peirceova odkazu se v sekundární literatuře ve vztahu k jeho kolegům z Metafyzického klubu¹ dokola recykluje jeho netrpělivé distancování se od pragmatismu a kritické dopisy na adresu hlavního autora *Study in Logical Theory*, kde se Dewey pokusil poprvé významněji artikulovat svoji experimentální logiku a sémiotiku. Vincent Colapietro poukazuje na toto míjení ve své studii *Experimental Logic: Normative Theory or Natural History?* (in Burke at. al. *Dewey's Logical Theory*), kde představuje Deweyho jako důsledného následovníka Peirceovy experimentální logiky bez matoucí metafyziky založené na scholastických východiscích.

---

¹ Dewey se zúčastnil pouze pár setkání MK až na Univerzitě Johnse Hopkinse na počátku 80. let 19. století. James naopak o desetiletí dříve na Harvardě, kde působil několik let společně s Peircem, než Peircovi nebyla prodloužena smlouva. To jen k upřesnění informací ze s. 159.

Dewey se od Peirce odlišoval především tím, že podle něho zjevování rysů skutečnosti neprobíhá v aktu semiósis, ale v jednání. Tím Dewey překlenuje propast mezi semiósis a reálným světem a nemusí postulovat kvality a dynamické objekty. Je to pozice velice plodná, protože i Deelyho pojetí znaku jako biologického fenoménu je s Deweyho východiskem koherentní, přičemž by se Deely nemusel vracet ke scholastické metafyzice, a tak by jeho názory mohly být ve větším souladu se současnými výsledky výzkumů druhé generace kognitivních věd. Jinak řečeno, fenomén a fenomenologická mřížka, skrze kterou člověk rozumí světu, se ustavuje v jednání (v nakládání se světem, v reagování, v proměňování prostředí), a tak je význam znaku dán již na té nejbazálnější rovině. Není arbitrární (přestože může procházet mnoha přeznačeními), protože musí respektovat prostředí, v němž organismus jedná, fylogenetické přednastavení organismu i naturální a sociální situaci a její historii. Jednající je v kontaktu se světem, aniž bychom museli předpokládat platónské ideje či dynamické objekty. Kdyby autor DizP přijal tuto deweyovskou pozici, byl by jeho postoj ještě více koherentní s jeho dalšími poznámkami o Schillerově, Jamesově a Deweyho pojetí pragmatismu, rétoriky a sofistů ve vztahu k rozvíjení demokracie a dialogu. Odtud by měl daleko snazší cestu k Deleuzeho „pragmatismu“ (i když „abstraktní stroj“ zůstane dle názoru oponenta nepěkným a nevhodným „štítkem“).

Skutečný pragmatismus (nikoli jeho tradovaná karikatura) je v naprostém souladu s tezí autora DizP, která je pro celou práci naprosto centrální: Čistá rétorika/pragmatika je „nejdelší a nejživější větev logiky“ (Peirce) „a nakonec i základem pro spekulativní gramatiku/sémantiku, formální logiku/ syntaktiku“ (Liszka a patrně i Švantner) (srov. 197-198). Hned následně autor práce čestně doznává, že si není jistý, zda to platí pro Peirce (tamtéž), nicméně je zřejmé z argumentu celého jeho textu, že je mu tento postoj sympatický. Stejně jako byl Jamesovi, když postuloval svoji pokročilou verzi metafyziky ve své doktríně *radikálního empirismu* a v rámci ní definoval zkušenost jako „*double-barreled*“, Meadovi, když postuloval svoji verzi, kterou nazýval *sociální behaviorismus*, i Deweymu, když představil svoji verzi, kterou formuloval v *Logic* a později s Bentleyem v *Knowing and the Known*. Tím vším chce oponent naznačit, že celý sled argumentů – od obhajoby sofistů, přes vymezení rétoriky, přes důraz na Gorgia, jeho novodobou reflexi v Lyotardově *Rozepři* až po *Tisíce plošin* Deleuzeho a Gaultariho – by byl jednotný a nenarušený, kdyby autor práce pracoval raději s *Knowing and the Known* než s *Letters to Lady Welby*. Ve zmíněném díle totiž Dewey a Bentley staví moderní vědeckou metafyziku a sémiotiku, a přitom se vyhýbají zbytkům předvědeckých, aristotelských představ, které byly uchovány a tradovány v Peirceově slabosti pro Dunse Scotta (potažmo pro celou „nominalistickou“ středověkou

tradici). V této knize pracují – mimo dalších kategorií a principů – také s kategorií „Existence“ jako toho, co překračuje hranice subjektivity v jakémkoli výkonu (nejen v procesu poznání, ale i mluvení či značení atd.). Velice snadno bychom zde mohli hledat analogie s gorgiovským prolamováním *fýsis* nejen do řeči, ale přímo do života.

Formální nedostatky:

DizP trpí tím, že relativně nečekaná argumentační linie je traktována ve velice složité a málo přehledné struktuře. Textu by prospělo jak lepší grafické zpracování obsahu práce, aby se čtenář mohl vracet k linii argumentace, jakmile se ve výkladu ztratí, tak lepší členění textu do kapitol, podkapitol a částí (možná by stálo i za zvážení využití desetinného číslování). K zpřehlednění průběhu argumentace by mohlo vést vypracování synopse jednotlivých kapitol a podkapitol způsobem, jakým to učinil P. K. Feyerabend ve své knize *Proti metodě*.

Na celkové podobě textu se patrně podepsal i fakt, že text nebyl ukončen s dostatečným předstihem, a proto nebylo možné jej revidovat s odstupem a nadhledem. To se projevuje v jisté „upovídánosti“ – mnohé z pasáží se v jiných formulacích vracejí a opakují – a především v počtu typografických, gramatických a stylistických chyb, které jsou rozestety po celém textu a v některých jeho úsecích – patrně těch, které procházely revizemi těsně před předložením práce – jsou dokonce hojné.

Přes zmíněné nedostatky je práce v českém kontextu inovativní, zajímavá a velmi prospěšná. Nese v sobě vysoké ambice a je z ní cítit poctivé analytické úsilí. S plným vědomím všeho výše napsaného práci **vřele doporučuji k obhajobě** a kladu následující otázky:

1. Vysvětlíte přednosti Peirceova sémiotického systému? Jak by se dal konkrétně uplatnit ve vědeckém zkoumání?
2. Jak Peirce vysvětluje vztah mezi znakem a bezprostředním, dynamickým a finálním objektem? Co je podstatou dynamického objektu a jak se prakticky liší od objektu bezprostředního a finálního?
3. Jakou roli hrají v definici dynamického objektu kvality? Jsou kvality logickou nebo materiální výstavbou světa? Pokud logickou, jak jsou spojeny s bezprostředními či dynamickými objekty?
4. Vysvětlíte jasněji, co máte na mysli „přirozenou dekonstrukcí“ Gorgiova argumentu na s. 142–143? Co máte na mysli tím, že Gorgiás zřejmě klade argumenty „ve stylu ‚právnícké osoby‘...“ a „Peirce ‚pozoruje‘...“? Jak je povaha tohoto (patrně)

faineroskopického pozorování založena? Proč dekonstruuje argument Gorgiův, proč je „silnější figurou“?

5. Vysvětlete pečlivěji, co mají Deleuze a Guattari na mysli, když používají pojem „abstraktní stroj“? Jak to souvisí s Ecoovou nekonečnou semiósis? V čem je Deleuzeho a Guattariho představa přijatelnější (je-li – takto to oponent četl)? Co z Peirceova systému Deleuze a Guattari zachovávají a co naopak opouští?

Nakonec posudku může oponent splatit dluh velice inspirativní práci tak, že se srozumitelně pokusí zodpovědět otázky, které na jejím konci nebyly zcela zodpovězeny: 1) Sókratés se neobhájil před sněmem, protože tehdejší athénská společnost nebyla ještě společností, která dokáže inteligentně zpochybňovat své ideové konstrukty a kriticky přistupovat k východiskům jednání svých občanů. 2) Na Peirce vědecká komunita téměř zapomněla, protože přes svoji genialitu nedokázal prezentovat své poznatky v takových figurách, které by vědecké komunitě více pomáhaly, než je mátlý.

V Brně, 30. 9. 2013.

oponent

Radim Šíp

